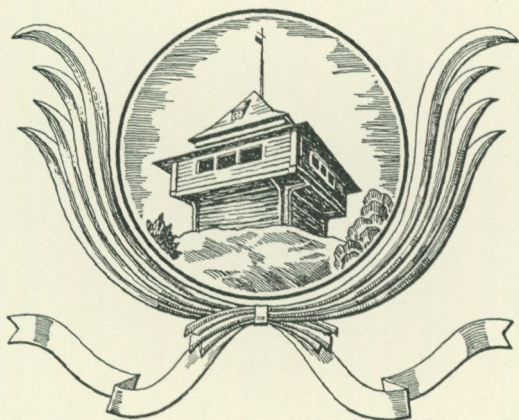

NORDISKA MUSEETS och
SKANSENS ÅRSBOK 1933

NORDISKA MUSEETS
OCH SKANSENS
Å R S B O K
F A T A B U R E N

1 9 3 3

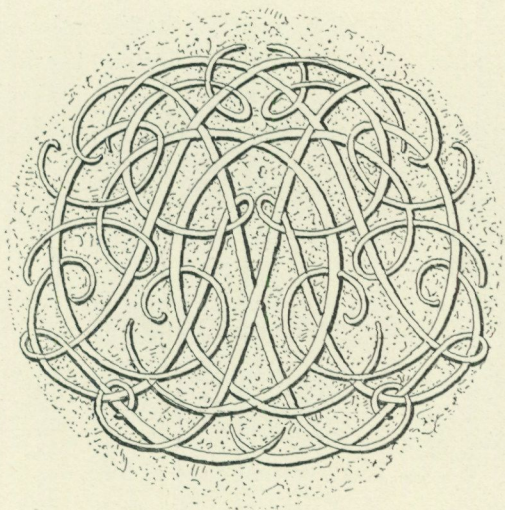
Redaktion:

ANDREAS LINDBLOM · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

Årsbokens omslag, med motiv från Tyresö slott, är utfört efter akvarell
av konstnären S. O. Lindström

*Tryckt hos Victor Pettersons Bokindustriaktieföretag
Stockholm 1933*

MARKIS LAGERGRENS ARBETSNUM

AV SIGURD WALLIN.

Ett stort kvadratisk rum med alla väggar täckta av böcker, med djupa fönsternischer åt tre håll och mitt på golvet ett stort skrivbord med skrivplatsen vänd mot utsikten ut över parken och havsviken — det är Tyresö slottsherres arbets- och biblioteksrum. Det är ett innehållsrikt rum, uppfyllt av ett myller av föremål, möbler, målningar, skulpturer, fotografier, gravyrer, småsaker av många slag och böcker, böcker i täta led vart man ser. Ginge man i detalj med granskningen av allt detta, skulle det kunna bli en berättelse, som i omfång kunde komma att tävla med det verk som ligger i en stapel

Vignett. Fig. 1. I. G. Clasons ritning till spegelmonogram för markis Claes Lagergren och hans första maka Caroline Russel, utfört i stuckrelief i arbetsrummets tak å Tyresö.

på hörnet av det stora skrivbordet, Mitt livs minnen av Claes Lagergren. Men också en betydligt kortare överblick kan ha möjlighet att ge en viss föreställning om dens individualitet, som ordnat detta arbetsrum åt sig, om hans tidsålder och om hans levnadsöden.

De stora porträtten i olja, som täcka de fria väggytorna ovan bokhyllorna, visa dragen av personer ur olika miljöer, redan de rätt upplysande. Påven Leo XIII av A. Talombi 1891, Pius IX av C. G. Magrelli 1869, Alexander VIII och en profilbild av Leo X; konung Filip IV av Spanien, huvudet av Velazques Pradoporträtt i kopia; drottning Kristina efter Wuchters bild i Uppsala universitet; en sibylla i Guido Renis art, hemförd från Siena år 1889; Maria Gustava Gyllenstierna, grevinna till Tyresö, maka till kungliga rådet greve Karl Bonde; och slutligen ett helfigursporträtt av den Elbfasska typen, föreställande Maria Sofia De la Gardie som 16-årig, det år då hon trolovades med den unge Gustav Gabrielsson Oxenstierna, hon som blev den av Tyresö många ägare, som längst härskat över dess vida domäner och kanske nedlagt de största omsorgerna om dess förkovran.

Fotografierna, som stå i täta rader på en utvidgning av skrivbordet, visa ett rikhaltigt galleri av familjens medlemmar i olika åldrar och situationer. På en kolonn återfinnes markisinnan Caroline Lagergren, född Russel, i vit bruddräkt, och hennes drag återges också i en kolteckning av Georg von Rosen. Men för övrigt vimlar det av bilder på alla små överblivna bitar av väggarna, i fönstersmygarna och på bokhyllornas gavlar: dignitärer från det påvliga hovet; Verner von Heidenstam i färgtryck efter J. A. G. Acke; Pius X, fotografi med dedikation; baron Ernst Schönberg-Roth-Schönberg; monseigneur de Lautrect och monseigneur le Grant Maistre de Boysy, litografier efter pennteckningar; Gustaf Vasa i färggravyr efter Grípholmsreliefen; courtisanen Ninon de Lenclos, fotografi efter en 1600-talsmålning; fotografi av Oscar Björcks porträtt av prins Eugen; miniatyr av César Borgia; graverade bilder

av Karl Fredrik Scheffer, Jakob De la Gardie och Maria Gustava Gyllenstierna; huvudet av Tizians Venus i Uffizzierna; Mussolini i lejonburen o. s. v. Men till slut, ensam för sig, abbé Carons bild av Marie Antoinette under fångenskapen, änkan Capet; porträttet står på ett bord med duk och dok av svart guld-
invävt siden och med vita blommor framför, satta i en liten svensk silverbägare från år 1789.

En fönstersmyg är fylld med Tyresöbilder och minnes-
gåvor av konstnärer: en pastell av prins Eugen från 1906; en tuschteckning av Ragnar Östberg 1892; Sveciasticket av Tyresö; Vilh. Behms skisser av Tyresö för Ny Illustrerad Tidning 1887; en 1700-talslavering av slottet; en oljeskiss av gårdsplanen med en promenerande påfågel av Arsenius; en akvarell med dedikation »Til Grevinde Lagergren fra Viggo Johansen 1907», visande prins Eugen vid sitt staffli i Tyresöterrängen; en akvarell av Isak Gustaf Clason med motiv från Rom 1884 och med lyckönskan till markis Lagergren på hans 70-årsdag 1923.

En rad av piedestaler i form av kolonner i bonad ek stå vid bokhyllornas hörn och bära vaser i Höganäslergods eller skulpturer, såsom Persevs med Medusas huvud efter Benvenuto Cellinis staty i Florens, »Gossen med fisken» efter Verrocchios brunnsfigur i Palazzo Vecchio i Florens, huvudet av Praxiteles' Hermes, en statyett i polykromt lergods av Madonnan o. s. v.

Dessa uppräknningar ge kanhända föreställningen om ett rum helt översvämmat av bildsamlingar, men i själva verket äro de små bilderna snarare utströdda som en garnering över bokhyllornas kompaktare anrättning. Och de större oljeporträtten under stucktaket ge intrycket av att vara några enstaka personligheter, som träda fram ur det myller av människor, som lever i hyllornas serier av memoarer och historia.

Möblerna i detta rum ha förmågan att smälta in i miljön, så att man ej lägger märke till dem som enskilda föremål. Ett högt bokstaffli med rik förgylld italiensk renässansskulptur drar emellertid uppmärksamheten till sig med sitt stora missale, vilande på röd sammet. Stolarna gå mest i barockformer och

Fig. 2. Markis Lagergrens biblioteks- och arbetsrum i Tyresö slott.

Fig. 3. Markis Lagergrens biblioteks- och arbetsrum i Tyresö slott.

äro klädda med vinröd sidendamast. De samla sig i en krets framför den stora öppna spisen, bredvid vilken en bänk med vävnader och kuddar bildar spishörnets fasta fond. Jämte skrivbordet ute på golvet utgör platsen framför spisen ett andra centrum i rummet.

Det vilar ett drag av sträng traditionsmässighet över det faktum att slottsherrens egentliga boningsrum är beläget i ett av byggnadens torn¹. Tyresö, som i huvudvåningens plan har bevarat väsentliga drag från sin tillkomsttid, 1600-talets förra hälft, har under de följande århundradena eljest genomgått så mycken modernisering, att de synliga spåren av 1600-talet i inredningen äro lätt räknade. Det torde ej heller vara en obruten 1600-talstradition som markis Lagergren fortsatt, då han valde tornrummet till sitt arbetsrum. Under hans närmaste företrädares tid lär rummet ha varit möblerat som sällskapsrum med den från 1700-talet bibehållna stora serien av franska rokokolänstolar och bar då namnet bruna salongen. Men under riksrådet greve Karl Fredrik Scheffers Tyresötid hade han, såsom Kurt Antells redogörelse visat, sin bostad just i denna del av huset med sängkammare i hörnrummet innanför matsalen och bibliotek i tornrummet². Hörnrummet, Scheffers sängkammare, har nu karaktären av rök- rum och bär namnet kejsarsalongen.

Vid alla de ombyggnader och nyinredningar som under markis Lagergrens tid planerades och utfördes på Tyresö var det alltid professor Isak Gustaf Clason som fungerade såsom arkitekt, om också mängder av hans skisser och färdiga projekt aldrig nådde utförandet och mycket av det utförda blev en efter byggherrens personliga anvisningar gjord modifikation

¹ Planer av Tyresö slott återfinnas i S. Karlings uppsats nedan sid. 82 o. f. Arbetsrummet ligger i bottenvåningen i det övre vänstra hörntornet.

² Kurt Antell meddelar en instruktiv bild av 1700-talets Tyresö med stöd af bouppteckningar och i Finland bevarat bohag i uppsatsen *Från Carl Fredrik Scheffers Tyresö* (Gustavianskt, studier kring den gustavianska tidens kulturhistoria, Stockholm 1932.)

Fig. 4. Skrivbordsplatsen och fönstret ut mot havsviken.

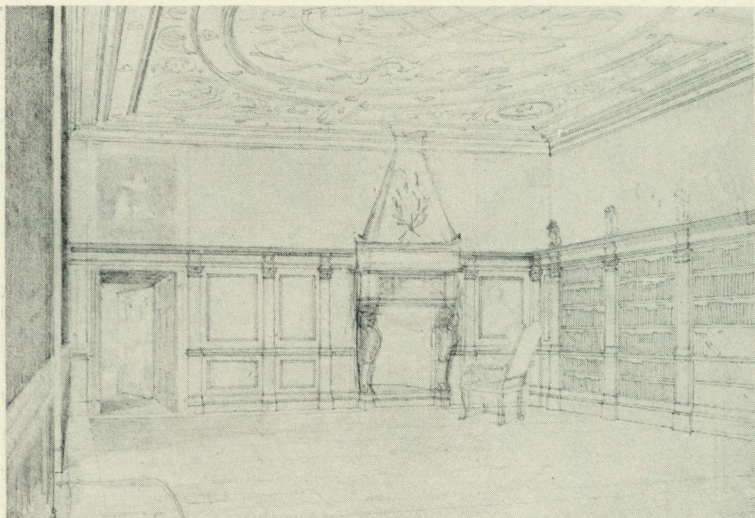

Fig. 5. I. G. Clasons förslag till inredning i arbetsrummet 1901, alternativ A.

av arkitekttritningarna. Att följa biblioteksrummets omdaningsprocess genom arkitektprojekten kan vara en illustration härtill.

På våren 1901 levererade professor Clason en perspektivskiss till nyinredning av biblioteksrummet, »uppgjord enligt de förutsättningar vi senast fastslogo». Rummet har här inredning med fasta bokhyllor på vissa väggar och i övrigt ekpanel av samma höjd. Spisen är en kopia efter de fragment från Gabriel Gustavsson Oxenstiernas spisar, vilka återfunnits i den av Karl Fredrik Scheffer byggda yttertrappan vid den ombyggnad av denna, som hörde till markis Lagergrens tidigaste reparationer på slottet. Spisen har volutformiga karyatidstöd på sidorna, bärande en rak överliggare och en uppåt taket smalande kupa. Rummets tak är en stuckplafond med ett jättelikt spegelmonogram i cirkelfält. Väggpanelen döljer i sig dörrar till vissa gamla väggnischer och till den trappa i muren, som leder till ett undre välvt rum.

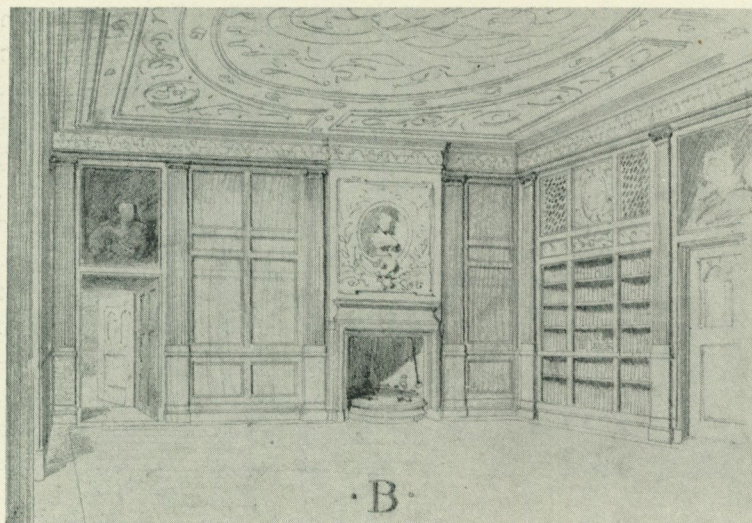

Fig. 6. I. G. Clasons förslag till inredning i arbetsrummet 1901, alternativ B.

Arkitekten har emellertid ej funnit sig riktigt tilltalad av denna lösning, vilken som program betraktad väl följt byggherrens intentioner. Han har därför samtidigt framlagt två andra alternativ, i vilka man alltså har att se hans smak mer utpräglad företrädd. Detta gäller nog i första hand det första av dessa alternativ, B, där ekpanelen är uppdragen ända till taklisten. Spisen är dessutom en annan än den kopierade Vasatidsspisen. Den är inskjuten helt i väggen och har fått mer karolinska former erinrande om Drottningholm. Denna spis anbefalles av Clason som mycket elegantare än den framskjutande med sneddad kupa.

Som ett sparsamhetsprojekt får man väl slutligen uppfatta det sista, som nöjer sig med en 1700-talsartad bröstpanel och röda sidenväggar till samma karolinska spis.

Byggherrens svar på dessa projekt torde speglas av en fjärde perspektivskiss, som bör ha följt inom två veckors tid efter

de förra. Den håller fast vid alternativ A i allt väsentligt utom spisens sidostöd, som nu blivit fristående kolonner. Spisen och stucktaket kommo också omedelbart till utförande, men detta och den gröna väggfärgen på perspektivet är helt enkelt allt som i verkligheten blev gjort efter ritning. Till idén är nog programmet även i övrigt genomfört, ehuru blott med enstaka panelningar och helt med lösa öppna bokhyllor, som ej ens sluta upptill med en takbräda utan med en taggig bokkontur. Men trots alla dessa modifikationer gör rummet som helhet just det intryck som arkitektprojektet tydligen avsett och som byggherren säkerligen i flera delar tillskapat enligt självhushållningens gamla princip med sin gårdssnickares hjälp.

Som ingångsdörr till rummet är anbragt en 1600-talsdörr med arkitektonisk indelning och inlagd dekoration, vilken fanns lös förvarad inom slottet, för övrigt den enda dörr från byggnadstiden som bevarat sig till vår tid. Lagad, putsad och med nya smiden tjänstgör den nu i biblioteksrummet. Ett kasettmotiv från denna dörr har fått användning i de nygjorda panelstyckena.

Gör man nu genom den branta trappan i tornmuren ett besök i det låga kryssvälvda rummet mitt under biblioteket, skall man finna att detta utgör ett komplement till det stora arbetsrummet ovanför. Rummet har runt alla väggarna fått skåp- och hyllinredning för arkivändamål, och redan på inredningens former ser man sammanhanget med själva arbetsrummet. De här förvarade arkivaliska samlingarna gälla i stor utsträckning ägaren själv, och kärnan i dem är hans eget rika material av självbiografisk art, samlingar rörande Tyresö och dess forna ägare samt av honom själv sammanbragta betydande porträttsamlingar i fotografi o. s. v. Genom läge, form och karaktär ger rummet intryck av en lugn förvaringslokal och av en ännu mera avskild plats för ostört sysslande med det förgångnas bevarande åt minnet än vad t. o. m. biblioteksrummet kan bjuda.

Men för att fullständiga bilden av arbetsrummet och dess

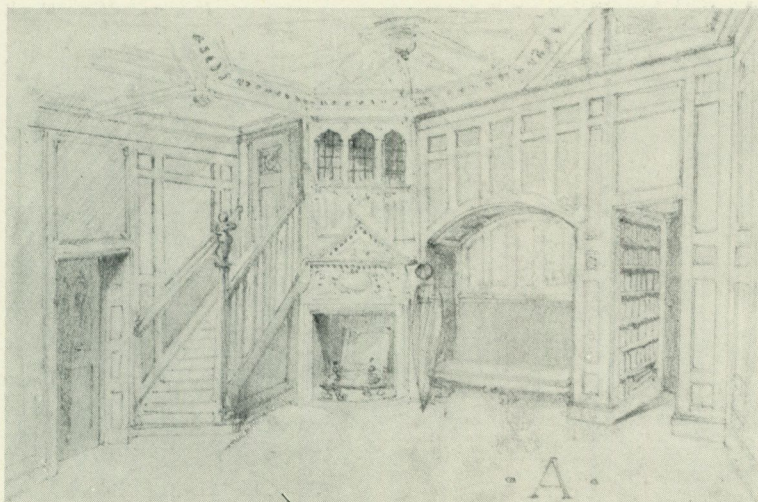

Fig. 7. Förslag av I. G. Clason till inredning i röknummet, kejsarsalongen.

miljö har man att taga hänsyn till ännu ett utrymme i dess närhet, nämligen det ovan omtalade rum, som var Karl Fredrik Scheffers sängkammare och nu under namnet kejsarsalongen har rollen av ett röknum utanför slottsherrens eget arbetsrum. Bland de många inramade småbilderna i arbetsrummet kan den uppmärksamme granskaren finna ett dokument, som ger Tyresöherren, den påvliga kammarherren Claes Lagergren den helige faderns tillstånd till litteraturstudier utöver de gränser som äro utstakade för kyrkans trogna i gemen. I Tyresöbibliotekets svällande omfång tror man sig också ha rätt att se ett bevis på en nära nog bottenlös läslust. Bokhyllorna ha växt ut och fyllt icke blott röknummet och det utanför ligande lilla kontorsrummet, utan deras mängd har slutligen fört med sig ombyggnaden av den ena flygeln till ett monumentalt biblioteksgalleri, ett företag som vid byggherrens fränfälle stod halvfärdigt. Men även för röknummet ha nyinredningsprojekten varit många och växlande men tydligt gått ut på att medelst en nära belägen trappa knyta arbetsrummet samman

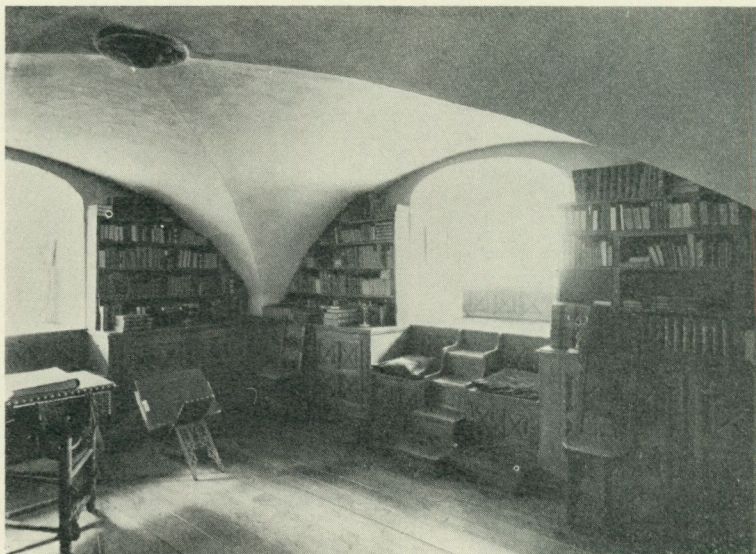

Fig. 8. Arkivrummet i tornet, under arbetsrummet.

med det ovanför liggande sovrummet. Bland de Clasonska ritningarna finnes en, som visar trappan löpande utefter rök- rummets två innerväggar och passerande över den hörnställda spisen, en idé som gett upphov till många pittoreska effekter, överväld bänkplats vid spisen, inbyggda bokhyllor och hel- panelade väggar. Men även i fråga om detta rum blev om- byggnaden betydligt mindre genomgripande än planerna, vilket ingalunda förringar värdet av ritningarna såsom expo- nenter för den smakriktning vi nu se, på ett kanske något ofull- komligt sätt, uttryckt i dessa rumsinredningar. Som frukter av resor och litteraturstudier skymta ej sällan bland ritningar och andra papper rörande nyinredningarna på Tyresö både bilder och annotationer om arkitekturdetaljer från Europas olika länder, brukbara som förebilder. Och vad som här fram- hållits rörande karaktären av Tyresöherrens arbetsrum och dess förhållande till hans personliga läggning och intresse- områden, gäller i ganska hög grad om alla rum i hans hem inom

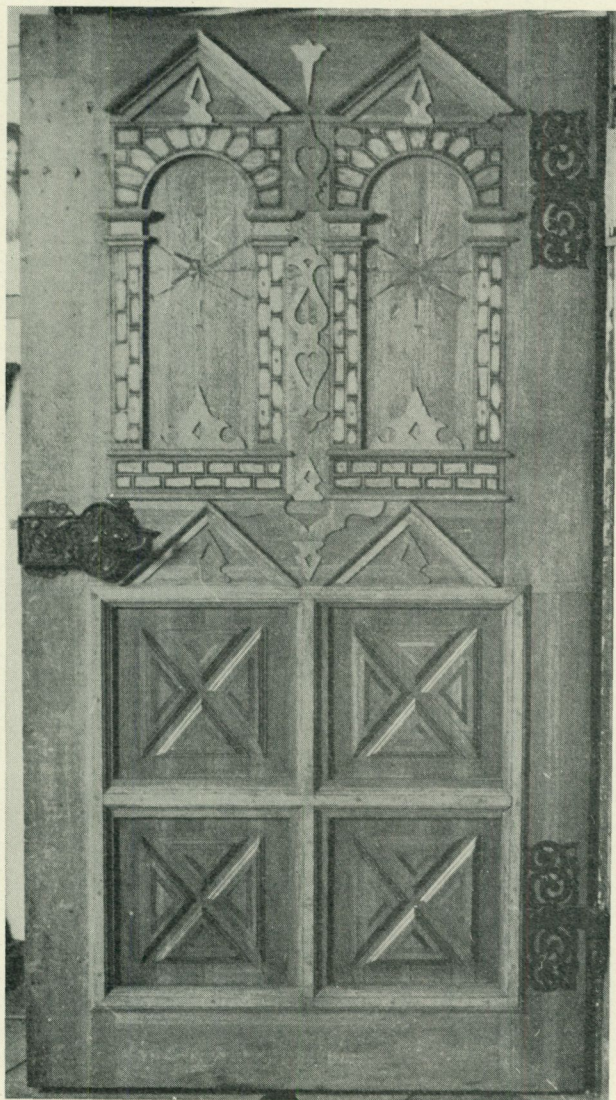

Fig. 9. Dörren till arbetsrummet, 1600-talsarbete från Tyresö gamla inredning.

slottet, blott med den gradskillnad, som naturligt betingas av flera omständigheter. I somliga av slottets rum ha gamla inredningar från empiretiden och 1700-talet varit så tongivande, att intrycket härav fortfarande slagit igenom trots de moderna ting, som det levande hemmet fört in i den historiska miljön. Det är blott alltför naturligt att den Lagergrenska karaktären är starkast koncentrerad i biblioteks- och arbetsrummet, den speciella Lagergrenska verkstaden inom hemmet i Tyresö slott.

När nu på grund av testamentariskt förordnande detta hem blir bestående och för framtiden kommer att vara ett exempel på, hur man under decennierna omkring sekelskiftet 1900 inrättade sig, torde det icke vara omotiverat, att den som vill studera detta hem som en helhet — ett historiskt föremål — tar arbetsrummet som utgångspunkt och betraktar det som kärnan i den hemmiljö, vilken med markis Lagergren flyttade in i en boning, som skapats av många föregående generationer. Ty detta arbetsrum har, vid sidan av den personliga karaktär det fått av sin husbonde, ett obestridligt typvärde som exponent för en tidsstil. Man kan ej misstaga sig på vad denna smakriktning ville åstadkomma av en rumsmiljö. Klarhet och reda var det i varje fall icke, utan rikedom, fyllighet, ymniga anhopningar av föremål, former och färger, som kunna framkalla minnesbilder och idéassociationer rörande människor, länder och kulturer, som falla inom den bildade människans hela kunskapssfär. Familjen, släkten och umgänget stå på stafflier. De förgångna generationerna av husets och världshistoriens store hänga på väggarna. Resorna och livet i främmande länder breder ut sig över allt i form av orientaliska vapen, mattor, vävnader, möbler och konstsaker av alla nationaliteter. Den som skapat rumsmiljön kan sjunka ned i den som i en dunbädd och känna sig mjukt och varmt omsluten av sina upplevelser och sin samtid. Och även för den besökande står i viss mån denna värld framställd till beskådande. Formellt sett innebär den möbleringsstil vi här syssla med en

MARKIS LAGERGRENS ARBETSNUM

Fig. 10. Arbetsrummet sett från fönstret mitt framför skrivbordet.

inplantering inomhus av den lediga och yppiga engelska trädgårdsstilen. Här kan man finna skuggiga bersåer med bekväma och skyddade viloplatser lika väl som pittoreska utsikter över prunkande färgkompositioner, som härma trädgårdens blomstervärld, ur vilken en vit marmorbyst skjuter upp. Umgänget i en utbildad rumsmiljö av detta slag blir som en lustvandring och upptäcktsfärd bland människor och samtalsämnen. Stilen är skapad för sällskapsliv, och människorna äro inberäknade i kompositionen till den grad, att denna kan synas meningslös och obegriplig när de gått ut. Förkärleken för stor societet har denna period gemensam med barocken, vars alster den också med begärlighet gör bruk av. Men på de mellanliggande generationer, som bodde i sobert glest möblerade rum med arkitektoniskt välavvägd placering av möbler och småsaker i anslutning till väggarkitekturen, skulle den pittoreskt överlastade »trädgårdsinteriören» säkerligen gjort ett förbryllande intryck av ett hem underorstädning. Karl-Johans-tidens husmor såg säkerligen till att alla stolar ställdes ordentligt tillbaka på raka led, så snart ett sällskap besökande avlägsnat sig. Men här står allt just så som det grupperat sig under konversationens gång, och rummet har helt enkelt stelnat i sin ständiga funktion, i en stor konversationsgest. En mångsidig och rörlig tid tar sig ett orkestralt fylligt uttryck även i sin möbleringsstil.